

نگاهی به حقوق بشردوستانه در سیره پیامبر
نظرة إلى حقوق الإنسان فى السيرة النبوية

An Overview at Humanitarian Rights in the Life of the Prophet

H.z. Peygamber'in Sireti'nde İnsan Haklarına Bir Bakış

نور محمد ناج^۱

چکیده

اصطلاح «حقوق بشردوستانه» یکی از مفاهیم پرکاربرد در عرصه روابط بین الملل است، گرچه این اصطلاح بعد از قرن ۱۶ وارد ادبیات حقوقی غرب شد؛ اما اصول و قواعد آنرا می توان در سیره سیاسی- نظامی پیامبر صلی الله علیه وسلم و آموزه های اسلامی آن دریافت. حقوق بشردوستانه به تمامی حقوق و امتیازهای مشروعی اشاره دارد که شریعت اسلامی برای دشمنان به رسمیت شناخته است. هدف اصلی این حقوق، تضمین احترام به کرامت انسانی و تعمیم اصول حقوق بشری در حقوق بین الملل مربوط به مخاصمات مسلحانه است. شناخت جایگاه این قانون در سیره نبوی از اهمیت ویژه برخوردار است. این تحقیق با روش توصیفی- تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه ای به تحلیل و بررسی رعایت حقوق بشردوستانه در سیره سیاسی- نظامی پیامبر صلی الله علیه وسلم پرداخته است. یافته های این تحقیق نشان می دهد که حقوق بشردوستانه در تمامی غزوات و سریه های عصر پیامبر صلی الله علیه وسلم به طور دقیق و کامل رعایت شده و متخلفان مورد پیگرد قرار می گرفتند. چنانچه رعایت اصول جوانمردانه، خودداری از استفاده روش های غیرانسانی در جنگ، حمایت از زنان و کودکان، حفاظت از سالمندان و افراد ناتوان و ممنوعیت به کارگیری سلاح های کشتار جمعی از جمله اصول کلیدی در سیره نبوی بوده اند.

کلمات کلیدی: اسیران، حقوق بشردوستانه، غزوات، غیر نظامی، قانون جنگ، مخاصمات مسلحانه، نسل کشی.

DOI:

<https://doi.org/10.69892/diwan.2025.96>

مقاله تحقیقی / Research Article

تاریخ دریافت / Received Date

25.08.2024

تاریخ قبول / Accepted Date

02.11.2024

تاریخ نشر / Publication Date

07.01.2025

^۱ پوهندوی، ماستر، عضو کادر علمی دبیرانتمت تعلیمات اسلامی، پوهنځی شرعیات، پوهنتون بلخ.

ORCID

[https://orcid.org/0000-0001-](https://orcid.org/0000-0001-5484-4047)

5484-4047

E-Mail

noormohammadnajj055@gmail.com

com

این مقاله توسط نرم افزار تورنتین Turnitin بررسی شده Plagiarism یا سرقت ادبی تثبیت نگردید. This article has been scanned by Turnitin. No Plagiarism detected.

نحوه ارجاع دهی از این مقاله در پاورقی Atif/ :

نور محمد ناج، "نگاهی به حقوق بشر دوستانه در سیره پیامبر صلی الله علیه وسلم"، مجله دیوان ۱/۶ (جدی ۱۴۰۳)، ۱۰۳-۱۲۶.

Noor Mohamad Naj, "H.z. Peygamber'in Sireti'nde İnsan Haklarına Bir Bakış", Diwan Dergisi 6/1 (Ocak 2025), 103-126.

الملخص

إن مصطلح "القانون الدولي الإنساني" يُعدُّ من المفاهيم الشائعة في ميدان العلاقات الدولية، ورغم أن هذا المصطلح دخل الأدبيات القانونية الغربية بعد القرن السادس عشر، إلا أن مبادئه وقواعده يمكن استنباطها من السيرة السياسية والعسكرية للنبي الكريم (صلى الله عليه وسلم) ومن التعاليم الإسلامية. يُشير القانون الدولي الإنساني إلى كافة الحقوق والإميازات المشروعة التي أقرها الشريعة الإسلامية للعدو في الحروب. الهدف الأساسي لهذا القانون هو ضمان احترام الكرامة الإنسانية وتوسيع نطاق مبادئ حقوق الإنسان في القانون الدولي المرتبط بالنزاعات المسلحة، يُعدُّ التعرف على مكانة هذا القانون في السيرة النبوية أمراً ذا أهمية كبيرة. يعتمد هذا البحث على المنهج الوصفي-التحليلي، وقد تم جمع المعلومات من خلال الدراسات المكتبية. ويتناول البحث تحليل ودراسة مدى تطبيق القانون الدولي الإنساني في السيرة السياسية والعسكرية للنبي صلى الله عليه وسلم. تُظهر نتائج هذا البحث أن حقوق الإنسان في القانون الدولي الإنساني تم تطبيقها بدقة تامة في جميع الغزوات والسرائيا التي حدثت في عصر النبي صلى الله عليه وسلم، وكان يتم ملاحقة المخالفين لهذه القوانين. كما أن احترام المبادئ الفروسية، والامتناع عن استخدام الأساليب اللاإنسانية في الحرب، وحماية النساء والأطفال، ورعاية الشيوخ والضعفاء، ومنع استخدام الأسلحة الفتاكة من المبادئ الأساسية التي تم التأكيد عليها في السيرة النبوية.

الكلمات المفتاحية: الأسرى، الحقوق الإنسانية، غزوات، المدنيين، فقه الجهاد، المنازعات المسلحة. الإبادة الجماعية،

Abstract

The term "human right" is one of the most widely used concepts in the field of international relations. Although this term entered Western legal literature after the 16th century, its principles and rules can be found in the political-military life of the Prophet (peace be upon him) and his Islamic educations. Human rights refer to all the lawful rights and privileges that Islamic regulation recognizes for enemies. The main purpose of these rights is to ensure respect for human dignity and to generalize human rights principles in international law relating to armed conflicts. Understanding the place of this law in the prophetic life is of particular importance. This research, using a descriptive-analytical method based on library studies, has analyzed and examined the performance of humanitarian rights in the political-military life of the Prophet (peace be upon him). The findings of this research show that human rights were severely and completely observed in all the campaigns and missions of the period of the Prophet (peace be upon him), and

offenders were prosecuted. Following to the principles of chivalry, refraining from using inhumane methods in war, supporting women and children, protecting the elderly and disabled, and prohibiting the use of weapons of mass destruction were among the key principles in the Prophet's life.

Keywords: Prisoners of War, Human Right, Invasions, Civilians, Law of War, Armed Conflicts, Genocide.

Özet

Bu gün uluslararası ilişkiler alanında, insani haklar ıstılahı, en çok kullanılan terimlerinden biridir. Batı'da bu terim, 16. yüzyılda hukuk terminolojisine girmiştir. Ancak o ilk ve kuralları Hz. Peygamber'in siyasi-askeri siresinde ve İslam öğretilerinde görmek mümkündür. İnsani haklar, İslam hukukunun düşmanlara tanıdığı tüm meşru hak ve ayrıcalıkları ifade eder. Bu hakların temel amacı, insan kerametini güvence altına almak, silahlı çatışmalarda uluslararasındaki insan hakları ilkelerini genelleştirmektir. Bu kanun, Hz. Peygamber'in hayatındaki yerinin bilinmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Kütüphane çalışmalarına dayalı betimsel-analatik bir yöntemle yapılan bu araştırma, Hz. Peygamber'in siyasi-askeri siresinde insani haklara uyulup uyulmadığını incelemiş ve araştırmıştır. Bu araştırmanın bulguları Hz. Peygamber dönemindeki tüm gazve ve seryelerde insan haklarına sıkı ve tam bir saygı gösterildiğini ve ihlal edenlerin yargulandığını göstermektedir. Askeri ilkelerine uymak, savaşta insanlık dışı yöntemler kullanmaktan kaçınmak, kadınları ve çocukları korumak, yaşlıları ve engellileri korumak, kitle imha silahlarının kullanımının yasaklanması peygamberlik yolundaki temel ilkeler arasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Esirler, İnsani Hakları, Gazavat (Savaşlar), Siviller, Savaş Kanunu, Silahlı Çatışmalar, Soykırım.

مقدمه

دین اسلام زمانی ظهور یافت که جهان در تاریک‌ترین دوران تاریخی خود بسر می‌برد، بشر در حوزهٔ مخاصمات مسلحانه و جنگ‌ها سخت‌ترین روزهای زندگی خود را طی می‌کرد، ویرانگری و وحشت آفرینی، عادی‌ترین رفتار به‌شمار می‌رفته و هیچ حمایتی در منازعات و جنگ‌ها از غیر نظامیان، زنان، کودکان، کهن سالان و بیماران وجود نداشت؛ جنگ قبیله‌ها، محلات و توده‌ها را بدون تفکیک جنگجو و غیر جنگجو به‌کام تباهی فرو می‌برد، جهان سرتاسر در ورطهٔ انحطاط و فساد فرورفته بود. در چنین روزگاری پیامبری ظهور کرد که احترام به انسانیت و حفظ کرامت انسانی و برقراری قسط و عدل، داوری عادلانه و رفع اختلافات را از عناوین مهم رسالتش معرفی کرد. جنگ و مخاصمه را منعی پدیدار عارضی و تحمیلی برای حمایت از عدالت و دست‌یافتن به صلح حقیقی دانست و قواعد مفصلی را برای رعایت حقوق و شئون انسانیت تنظیم کرد که از آن به «حقوق بشردوستانه» تعبیر شده است.

با این‌که اصطلاح «حقوق بشردوستانه» از سوی برخی سازمان‌ها و فعالان حقوق بشر و افراد صلح‌طلب وضع شده؛ اما مفاد و موضوع این اصطلاح از دیدگاه اسلام تازگی ندارد، چون نگاهی به سیرهٔ نبوی و تعالیم آسمانی پیامبر خدا صلی الله علیه و سلم بیانگر آن است که دین مقدس اسلام به اساس «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ»^۱ پانزده قرن قبل محتوی آنرا مورد توجه قرار داده است، کرامت انسان، منع آدم‌کشی، رعایت عدالت و انصاف در جنگ‌ها، ممنوعیت کشتن غیر نظامیان؛ مانند: کودکان، زنان، سالخورده‌گان، بیماران و راهبان و وضع حقوق خاص برای اسیران جنگی، ممنوعیت استعمال سلاح‌های کشتار جمعی و حتی توجه به حفظ محیط زیست در زمان جنگ که امروزه از همه این موارد به‌عنوان «حقوق بشر دوستانه بین‌المللی» یاد می‌شود، از ۱۵۰۰ سال پیش از جانب پیامبر صلی الله علیه و سلم توصیه و به اجرای آن تأکید شده است. رسول الله صلی الله علیه و سلم همواره بر رفتار انسانی در جنگ‌ها تأکید داشتند و فرمان‌ها و توصیه‌های بشردوستانهٔ آن‌حضرت صلی الله علیه و سلم از نخستین لحظات آغاز نبرد تا مراحل پایان و حتی پس از جنگ را در بر می‌گرفت که در این مقاله روی همین مسأله پرداخته می‌شود.

در اثر وقوع جنگ‌های جهانی و منطوقی، امروزه همه به این باور رسیده‌اند که رعایت حقوق بشردوستانه تأمین‌کنندهٔ منافع همهٔ ملت‌ها است؛ چون ممکن است هر کشور روزی گرفتار مخاصمات مسلحانه گردد و مردم آن نیازمند برخورداری از حداقل حقوق انسانی و قواعد محدود کنندهٔ رفتار قوای درگیر جنگ باشند، ملتی نیست که از آسیب‌های جنگ در امان مانده باشد؛ این آسیب‌ها نه تنها جان و مال انسان را تهدید کرده؛ بلکه کرامت و احترام او را نیز نشانه گرفته است.

^۱الاسراء ۱۷/۷۰.

کشتار کودکان، زنان و سالخوردگان، تجاوز به عفت و امثال آن، قلب بشریت را جریحه‌دار و پرونده افتخارآمیز جنگاوران را سیاه کرده است. در این میدان حقوق بشردوستانه در پی کم کردن این آسیب‌ها و دفاع از حقوق ستمدیدگان جنگ بوده است که در سیره نبوی حادثات، وقایع و آموزه‌های دیده می‌شود که به‌طور مشخص حقوق افراد غیر نظامی و اشخاصی که در جنگ دخالت ندارند و یا توان جنگی از ایشان سلب شده در نظر گرفته و جنگ را قانونمند و هدفمند ساخته است که در این مبحث به بررسی همین حادثه‌ها پرداخته شده است.

هدف این نوشتار بر آن است تا با نگاهی به جنگ‌های عصر نبوی و بررسی توصیه‌های آن حضرت صلی الله علیه وسلم درباره گروه‌های ناتوان یا خارج از جنگ (غیر نظامیان)، از قبیل اطفال، زنان، کهن سالان، معبدنشینان غیر محارب، اسیران جنگی، جنگجویان فراری، رویکرد پیامبر صلی الله علیه وسلم برای حفاظت آنان را تبیین کند و به این پرسش پاسخ دهد که سیره رسول خدا صلی الله علیه وسلم درباره زنان، کودکان و افراد ناتوان دشمن در جنگ‌ها چگونه بوده است؟ و ایشان چه توصیه‌هایی در این باره دارند؟ و پیامبر اسلام در غزوات خود حقوق بشردوستانه را تا چه میزانی رعایت نموده است؟

حقوق بشردوستانه یکی از بخش‌های مهم حقوق بین‌الملل را تشکیل می‌دهد که قرار ملاحظه در عرصه عمل به‌حدی تیوری باقی مانده است، طوری که همواره نقض می‌شود و مخاصمات مسلحانه قربانی‌های ناموجه و آثار مخرب غیر مجاز از خود بجا می‌گذارد؛ اما برای محدودسازی آثار مخرب و ناموجه جنگ‌ها قواعد و اصول پیشگیرانه وجود دارد که دین مقدس اسلام در این میدان پیشتاز است، متأسفانه در عرصه عملی و آگاهی‌دهی این اصل مهم توجه آن‌چنانی نشده و بسیاری از مسائل این موضوع تا هنوز هم‌رسانی نشده است که در این مقاله کوتاه در صدد هستم تا پاره‌ای از موضوعات مهم این اصل را بازگویی و هم‌رسانی کنم.

این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای تهیه گردیده است. قواعد و دستورات «حقوق بشردوستانه» همگام با بعثت پیامبر صلی الله علیه وسلم در لابلای دساتیر دفاعی اسلام مطرح بود که بالاخره در عصر تدوین علوم، توسط امام محمد بن حسن الشیبانی رحمه الله (متوفی ۱۸۹ ه.ق) طی کتابی به نام «السیرالکبیر» برای اولین بار تدوین گردید، سپس فقهای زیادی مسائل مربوط به «حقوق بشردوستانه» را گاهی تحت عنوان «کتاب سیر» و گاهی هم «کتاب مغازی» و احياناً زیر عنوان «کتاب جهاد» به‌طور ضمنی مطرح نمودند. گرچه در غرب بسیاری را عقیده بر این است که هوگو گروسیوس (۱۵۸۳ م - ۱۶۴۵ م) پدر حقوق بین‌الملل است و کتاب «حقوق جنگ و صلح» او بنیاد و مبین حقوق بین‌الملل است؛ اما دقیقاً تدوین گسترده در مورد حقوق بشردوستانه، در میان غیر مسلمان‌های غرب در قرن نهم آغاز شده که بخش عمده‌ای آن در چهار کنوانسیون ژنو (۱۹۴۹ م)، مطرح شده؛ اما در مورد «نگاهی به حقوق بشردوستانه در

سیره نبوی» نوشته و تحقیق خاصی نیافتیم، اگر تحقیقی در موضوع حقوق بشردوستانه صورت گرفته است نیز غالباً به طور ضمنی و عمومی و آنهم به زبان عربی بوده که برای مردم حوزه زبان دری قابل فهم نیست، این مقاله به زبان دری در روشنایی تحلیل سیرت جنگی پیامبر صلی الله علیه وسلم نگاشته شد تا در شرایط زمان که جنایات جنگی به اوج خود رسیده است، شاید جواب گوی نیاز مردم این حوزه باشد.

این تحقیق در پی دریافت جواب به سؤالات ذیل است: آیا در سیره و غزوات پیامبر صلی الله علیه وسلم حقوق بشردوستانه در نظر گرفته شده است؟ آیا در سیره نظامی رسول الله صلی الله علیه وسلم دستوراتی برای حفظ جان افراد غیر محارب وجود دارد؟ هدایت و ارشادات نبوی در مورد برخورد با زنان، سالمندان و کودکان دشمن چیست؟ آیا پیامبر صلی الله علیه وسلم و اصحابش برای اسیران و زخمیان دشمن حقوق و مصونیت جانی قایل بودند؟
فرضیه براین است که در سیره و غزوات پیامبر صلی الله علیه وسلم حقوق بشردوستانه به صورت کامل رعایت گردیده است.

طوری که گمان می رود، پیامبر صلی الله علیه وسلم در تمامی غزوات و سرایا برای حفظ جان اطفال، سالمندان، زنان، اسیران و زخمی های دشمن دستورات ویژه صادر نموده است؛ تا آن ها از مصونیت خاص برخوردار باشند، مجاهدین را از تعدی، تجاوز، کشتن زنان و زخمیان منع کرده، ایشان را به ملاطفت و ترحم در مورد اسیران دستور داده است.

۱. تعریف حقوق بشردوستانه

یکی از اصطلاحاتی که امروزه در عرصه بین الملل خودنمایی می کند، واژه حقوق بشردوستانه است. این واژه با واژه حقوق بشر (Human Rights) تفاوت دارد، با این فرق که حقوق بشردوستانه موضوعات متعلق به درگیری های مسلحانه را دربر می گیرد که «حقوق جنگ» یا «حقوق مخاصمات مسلحانه» نیز نامیده شده است.^۲

ناصر قربان نیا، حقوق بشردوستانه را این گونه تعریف نموده است: «حقوق بشردوستانه بخشی از حقوق بین الملل عمومی است که بر استفاده از نیروی مسلح و رفتار با افراد در جریان مخاصمه مسلحانه حکومت می کند».^۳

ضیایی بیگدلی، حقوق بشردوستانه را چنین تعریف نموده است: «حقوق بشردوستانه، مجموعه ای از قواعد قراردادی، عرفی یا بین المللی است که ناظر به رفتار افراد و جریان های

^۲ دبیرخانه کمیته حقوق بشر دوستانه، رعایت حقوق بشر دوستانه (تهران: نشر بین المللی سرسم، ۱۳۸۳ ه.ش)، ۲۹.

^۳ ناصر قربان نیا، اسلام و حقوق بین الملل بشردوستانه (مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۹۱ ه.ش)، ۳۱.

متخاصم در منازعات مسلحانه بین المللی و غیر بین المللی بوده که طرفین درگیر جنگ، به رعایت آن قواعد، در طول عملیات خصمانه خود ملزم هستند.^۴

دانشمندان حقوق اسلامی که از حقوق بشردوستانه به «فقه الجهاد»، «مغازی» و «سیر» تعبیر نموده‌اند منظور ایشان مجموعه قواعد فقهی و حکومتی اسلامی بوده که مقطع زمانی اجرای آن‌ها در طول دوران جنگ یا پس از جنگ؛ اما مرتبط به جنگ است و به‌طور کلی مسلمانان درگیر به رعایت آن‌ها موظف هستند.^۵

مقصود از حقوق بشردوستانه در اسلام، کلیه امتیازات و اقتدارات مشروعی می‌باشد که دین مقدس اسلام در جنگ برای دشمن به رسمیت شناخته شده و برای آن دساتیر و قواعدی وضع کرده و مجاهدین را مکلف به رعایت آن نموده است، این حقوق ممکن، مستقیماً انسان‌ها را مورد حمایت قرار دهد یا اموال، مواشی، تأسیسات و محیط زیست را حفظ نماید.

خلاصه کلام حقوق بشردوستانه بین المللی آن است، افرادی که در جنگ شرکت ندارند یا دست از جنگ کشیده‌اند، نباید مورد حمله قرار گیرند و نیز سلاح‌هایی که نظامیان را از غیر نظامیان تفکیک نمی‌کنند؛ یا خسارت و آسیب‌های غیر ضروری به‌بار می‌آورند، نباید مورد استفاده قرار گیرند.^۶

هدف حقوق بشردوستانه، علاوه از کاستن از میزان رنج افراد در جریان منازعه مسلحانه و محدود ساختن آثار سوء ناشی از جنگ، تأمین احترام به‌عزت و کرامت انسان، تضمین حقوق اساسی بشر و به‌طور کلی تعمیم هنجارهای حقوق بشری است و نیز تعقیب، محاکمه و مجازات جنایت‌کاران جنگی است.^۷

۲. جایگاه حقوق بشردوستانه در اسلام

وقتی درباره حقوق بشردوستانه از دیدگاه اسلام صحبت به‌میان می‌آید، این به منزله انفعالی برخورد کردن به آن نیست، به این معنی است که اکنون چون موضوع حقوق بین الملل بشردوستانه در دنیا مطرح است، گفته شود که اسلام نیز برای آن سخن و گفتمانی دارد؛ بلکه بدین سبب است که این موضوع مورد تحقیق قرار گرفته؛ تا نشان داده شود که اسلام در زمینه مخاصمات مسلحانه حتی پیش از آن‌که غرب در فکر آن باشد، مقررات و قواعد بشردوستانه داشته است.

^۴ محمد رضا، ضیایی بیگدلی، حقوق بین الملل مخاصمات مسلحانه (تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۰ ه.ش)، ۱۴۷.

^۵ محمد رضا، ضیایی بیگدلی، حقوق بین الملل مخاصمات مسلحانه، ۱۴۰.

^۶ دبیرخانه کمیته حقوق بشردوستانه، رعایت حقوق بشردوستانه، ۲۹.

^۷ ناصر قربان‌نیا، اسلام و حقوق بین الملل بشردوستانه، ۳۱.

حقوق بشردوستانه در غرب از زمانی شروع می‌شود که «گروسیوس» کتاب «جنگ و صلح» را تحریر نمود؛ یعنی غرب حدود قرن شانزدهم و هفدهم میلادی وارد موضوع حقوق بشردوستانه شد، در حالی که قدیم‌ترین اثر تدوین شده در این باره در اسلام به هشت قرن قبل از گروسیوس برمی‌گردد که محمد بن حسن الشیبانی رحمه الله کتاب «السیرالکبیر» را نوشت که در آن مباحث صلح و جنگ به‌ویژه قواعد و مقررات بشردوستانه به‌صورت مدون درآمده است، ضمن آن که بعد از او کتاب‌های فقهی و سیر این راه را دنبال کردند، همه مسائل حقوقی آنرا با تمام جزئیاتش ثبت و تحریر نمودند.

دستورات مؤکد بر رعایت قواعد بشردوستانه در قرآن کریم و سیره نبوی وجود دارد که گستره‌ای آن در مباحث فقهی تحت عنوان «سیر و مغازی» و «احکام جهاد» توسط فقهاء و مجتهدان در طول قرون متمادی مورد بازبینی، شرح و توضیح قرار گرفته است که این امر نشان دهنده جایگاه ویژه و جامعیت قواعد بشردوستانه در اسلام نسبت به حقوق بین‌المللی بشردوستانه در دولت‌های غرب را نشان می‌دهد.

از آنجایی که اسلام همزیستی مسالمت‌آمیز را در اصول دستورات قرار داده است، طوری که جنگ و محاصره را پدیده عارضی و تحمیلی می‌شناسد؛ در صورت ناگزیری از وقوع آن، مسلمانان را بعد از اجازه قتال، دستور داده است؛ تا از تعدی و تجاوز از حدود تعیین شده خودداری کنند، طوری که فرموده است: «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَفْتُلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ»^۸ و در راه خدا با کسانی که با شما می‌جنگند، بجنگید و تجاوز مکنید، همانا خداوند تجاوزکنندگان را دوست ندارد».

ابن عباس رضی الله عنهما در تفسیر «ولا تعتدوا» می‌گوید: «لَا تَقْتُلُوا النِّسَاءَ، وَلَا الصَّبِيَّانَ، وَلَا الشَّيْخَ الْكَبِيرَ، وَلَا مَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمْ السَّلْمَ وَكَفَّ يَدَهُ، فَإِنْ فَعَلْتُمْ هَذَا فَقَدْ اِعْتَدَيْتُمْ».^۹ «زنان، کودکان، و پیرمردان مسن و کسی که تسلیم شده و دست از جنگ برداشته است را نکشید اگر چنین کنید بر آنان ظلم کرده‌اید». همچنان انس بن مالک رضی الله عنه از رسول الله صلی الله علیه وسلم روایت می‌کند که آن حضرت هنگام فرستادن اصحاب به سراپا برای شان می‌گفت: «انْطَلِقُوا بِاسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ لَا تَقْتُلُوا شَيْخًا فَأَنْبِيَا وَلَا طِفْلًا وَلَا صَغِيرًا وَلَا امْرَأَةً...»^{۱۰} «به نام خدا جل جلاله و به خاطر خدا جل جلاله و بر ملت رسول الله بروید، مواظب باشید! هیچ سالخورده، کودک و فرد کم سن و سال و زنی را به قتل نرسانید»...

^۸ البقره ۱۹۰/۲.

^۹ محمد بن جریر طبری، جامع البیان عن تاویل آی القرآن (بیروت: مؤسسه التاریخ العربی، ۱۴۲۱ هـ.ق)، ۱۹۲/۲.

^{۱۰} ابوبکر احمد بن الحسین، بیهقی، السنن الکبری (یمامه: مرکز هجر للبحوث والدراسات العربیه والاسلامیه، چاپ اول، ۲۰۱۱ م)، ۳۰۰/۱۷.

اما جهاد یک وسیله و ضرورت بوده است که مسلمانان به آن پناه برده‌اند، آنهم بعد از این‌که دشمنان به ظلم نمودن به دعوت‌گران راه خدا آغاز کردند، مسلمانان را کشتند و از دین‌شان باز داشتند، از خانه‌های شان اخراج نمودند، به ناحق اموال شان را ستاندند.^{۱۱}

۳. رعایت اصول جوانمردانه

یکی از نکاتی که در قوانین امروزی جنگ‌ها دیده می‌شود، رعایت اصول جوانمردانه و خودداری از به‌کارگیری راه‌های غیر متعارف است. براساس کنوانسیون ژنو و پروتکل‌های الحاقی آن، نظامیان در زمان حمله و قبل از آن، باید با پوشیدن یونیفورم یا با استفاده از سایر علامت‌های خاص، خود را از افراد غیر نظامی متمایز کنند.^{۱۲}

نگاهی به عصر نبوی و رخداد‌های آن زمان نشان می‌دهد که حضرت محمد صلی الله علیه وسلم قرن‌ها پیش از این با دستورالعمل‌های خاص، قوانین ویژه‌ای را در این راستا اعمال می‌کردند. ایشان حمله ناگهانی و شیبخون زدن را منع کرده و همواره بر دعوت پیش از جنگ تأکید می‌نمودند. طوری که از فروه بن مسیک رضی الله عنه روایت است او می‌گوید: {قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَقَاتِلُ بِمُقْبِلِ قَوْمِي وَمَدْبِرِهِمْ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَلَمَّا وُكِّتَ دَعَانِي، فَقَالَ: لَا تُقَاتِلَهُمْ حَتَّى تَدْعُوهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ}.^{۱۳} «گفتم ای فرستاده خدا! آیا با مهاجم و فراری قومم بجنگم؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم [در آغاز] بلی گفتند؛ اما هنگامی که پشت‌گرداندم صدایم کرد و گفت: تا ایشان را به اسلام فرانخوانی با آن‌ها نجنگ! چنانکه ابن عباس رضی الله عنهما در این باره می‌گوید: «مَا قَاتَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَوْمًا قَطُّ إِلَّا دَعَاهُمْ».^{۱۴} رسول خدا صلی الله علیه وسلم با هیچ قومی نجنگید؛ مگر این‌که ابتدا آن‌ها را دعوت نمود و به آن‌ها اعلام کرد. هم‌چنین پسر بریده از پدرش روایت می‌کند: {كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَمَرَ رَجُلًا عَلَى سَرِيَةٍ قَالَ لَهُ إِذَا لَقَيْتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى إِحْدَى ثَلَاثِ خِصَالٍ، فَأَيُّتَهُنَّ أَجَابُوكَ إِلَيْهَا فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى التَّحْوِيلِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُسْلِمِينَ وَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ إِنْ فَعَلُوا ذَلِكَ أَنْ عَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ وَلَهُمْ مَا لَهُمْ، فَإِنْ هُمْ أَبَوْا فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ، يَجْرِي عَلَيْهِمْ حُكْمُ اللَّهِ الَّذِي يَجْرِي عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَكُونُ لَهُمْ فِي الْفِيءِ وَالْغَنِيمَةِ شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يَجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ،

^{۱۱} وهبه، زحیلی، روابط بین الملل در اسلام، مترجم. محمد میرویس غیاثی (کابل: انتشارات مستقبل، ۲۰۰۵ م)، ۲۰.

^{۱۲} محمد طاهر کنعانی «و دیگران»، حقوق بین الملل بشر دوستانه ناظر بر حمایت از افراد در درگیری‌های مسلحانه (تهران: کمیته ملی حقوق بشر دوستانه، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ه.ش)، ۳۳۹.

^{۱۳} ابو عبد الله احمد بن محمد بن حنبل، شیبانی، مسند، تحقیق. شعيب الأرنؤوط «و دیگران» (بیروت: مؤسسة الرسالة،

۱۴۲۱ هـ.ق / ۲۰۰۱ م)، ۵۲۸/۳۹.

^{۱۴} ابن حنبل، مسند، ۱۶/۴ (۲۱۰۵).

فَإِنْ هُمْ أَبَوْا أَنْ يَدْخُلُوا فِي الْإِسْلَامِ، فَسَلِّمْهُمْ إِعْطَاءَ الْجِزْيَةِ، فَإِنْ أَجَابُوا فَأَقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ، فَإِنْ أَبَوْا فَاسْتَعِنَ بِاللَّهِ وَقَاتِلْهُمْ»^{۱۵}. هرگاه رسول الله صلی الله علیه وسلم شخصی را در رأس سریه ای قرار میداد، برایش میگفت: هرگاه به دشمنت از مشرکان روبه رو شدی، آن‌ها را به یکی از سه چیز فرابخوان، هر کدام آنرا از تو پذیرفتند، قبول کن و دست را از جنگ با ایشان بردارد؛ ایشان را به اسلام فرابخوان، اگر درخواست را پذیرفتند، قبول کن و از کشتن ایشان منصرف شو؛ سپس ایشان را به تغییر منطقه ایشان به منطقه یی اسلامی فرابخوان و ایشان را آگاه کن که اگر چنین کردند، تمام حقوق و وجایت یک مهاجر را می داشته باشند، اگر امتناع ورزیدند برای ایشان بگو که آن‌ها مانند عرب‌های مسلمان اند که حکم خداوندی که بر سایر مؤمنان اجراء می شود، برایشان نیز تطبیق می گردد و در فیء و غنیمت هیچ سهمی نمی داشته باشند؛ مگر این که همراه مسلمانان در جهاد اشتراک نمایند؛ اگر از اسلام آوردن امتناع ورزیدند از ایشان پرداخت دیه را بخواه، اگر پذیرفتند توهم قبول کن و از جنگیدن با ایشان منصرف شو و اگر از پرداخت دیه نیز سر باز زدند، از خداوند کمک بخواه و با ایشان بجنگ.".

پیامبر صلی الله علیه وسلم بر جنگ رویاروی و پرهیز از به کارگیری مکر و حيله در جنگ با دشمن تأکید داشتند و از جنگ غافل گیرانه منع می کردند. چنان که پس از اعزام علی کرم الله وجهه به یکی از سریه‌ها، شخصی را در پی آن حضرت فرستادند و برایش تأکید کردند که از استقامت پیشروی با دشمن مقابله کن و مبادا از پشت سر به او حمله کنی و در ادامه فرمودند: ابتدا آن‌ها را دعوت کن و یا به آن‌ها اعلام کن تا جنگ غافل گیرانه نباشد.^{۱۶} در غزه خیبر نیز هنگامی که پرچم را به علی رضی الله عنه سپردند و آن حضرت را عازم نبرد کردند، در پاسخ ایشان که پرسید: با آن‌ها بجنگم تا مسلمان شوند؟ فرمودند: ابتدا آن‌ها را به اسلام دعوت کن و در ادامه فرمودند: اگر يك نفر به دست تو مسلمان شود برای تو از شتران سرخ موی بهتر است.^{۱۷}

از این که در عصر نبوی یونیفورم خاصی برای نظامیان وجود نداشت و تفاوتی میان لباس آنان با غیر نظامیان دیده نمی شد؛ اما رسول خدا صلی الله علیه وسلم با به کارگیری راهکارهای خاص تلاش می کردند تا افراد غیر نظامی را از نظامیان تفکیک کنند و آن‌ها را از میدان جنگ دور نگهدارد. به عنوان نمونه پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم هنگام فتح مکه برای حفظ غیر نظامیان اقداماتی ویژه انجام دادند. از جمله آن که آن حضرت صلی الله علیه وسلم سپاهیان را در کوه‌های اطراف مکه مستقر کرد و

^{۱۵} ابوجعفر احمد بن محمد طحاوی، شرح معانی الآثار (مدینه منوره: عالم الکتب، ۱۴۱۴ هـ.ق)، ۲۰۶/۳.

^{۱۶} ابوجعفر احمد بن محمد طحاوی، شرح معانی الآثار، ۲۰۷/۳.

^{۱۷} ابو عبدالله محمد بن اسماعیل البخاری، الجامع الصحیح (بیروت: دار ابن کثیر، ۱۴۰۷ هـ.ق / ۱۹۸۷ م)، «کتاب الجهاد والسير»، ۱۰۱ (۲۹۴۲).

دستور داد در نقاط مختلف آتش‌های فراوانی برافروزند.^{۱۸} با این روش به اهل مکه پیغام دادند که مقاومت فایده ندارد، بهتر است برای حفظ جان و مال خود از جنگ بپرهیزند و دیگر آن‌که به ساکنان شهر اعلام کردند، هرکس در خانه خود بماند در امان است. این امتیازی بود برای غیر نظامیان تا با ماندن در خانه‌های خود، جان خویش را حفظ کنند و آخرین اقدام پیامبر صلی الله علیه وسلم هنگام ورود به مکه این بود که با دادن پرچم به عنوان نماد نظامیان به دست برخی از فرماندهان و روانه کردن سپاهیان به دنبال آنان، نظامیان خود را از غیر نظامیان تفکیک کردند. حتی برخی از فرماندهان که این روز را روز انتقام دانسته و با این شعار وارد مکه می‌شدند، از سوی رسول خدا صلی الله علیه وسلم برکنار گردیدند.^{۱۹} پیامبر صلی الله علیه وسلم علی الرغم تمامی تجاوزها و خشونت‌های کفار مکه، شعار ورود خود را این‌گونه داد: [الْيَوْمَ يَوْمَ الْمَرْحَمَةِ].^{۲۰} "امروز روز رحمت است"، قرار داد.

در روزی که مکه فتح شد، پیامبر صلی الله علیه وسلم همه مردم را امان دادند، به‌جز چهار مرد و دو زن و فرمودند: [اقتلوهُمْ وَإِنْ وَجَدْتُمُوهُمْ مُتَعَلِّقِينَ بِأَسْتَارِ الْكُعبَةِ].^{۲۱} "آن‌ها را بکشید اگرچه آن‌ها خود را به پرده‌های کعبه آویزان کرده باشند!" یکی از آن چهار تن عکرمه بن أبوجهل بود و دیگری عبدالله بن ابی سرح بود، عکرمه راه فرار از راه دریا در پیش گرفت و سوار بر کشتی شد. در میانه‌های راه، طوفانی آن‌ها را در نوردید، کشتی نشینان گفتند: خالصانه دعا کنید که در این‌جا خدایان تان برای شما کاری کرده نمی‌تواند. عکرمه گفت: بخدا قسم اگر در بحر مرا جز اخلاص نجات نمی‌دهد، در خشکه نیز چیزی غیر از آن مرا نجات نخواهد داد. خدایا با تو عهد می‌بندم اگر تو مرا از این طوفان نجات دهی، پیش محمد بروم و دستم را در دستش بگذارم و با او بیعت کنم. و یقیناً او را شخصی باگذشت و کریم خواهم یافت. [و این بود که الله تعالی او را از آن طوفان نجات داد و او به مکه بازگشت] و به خدمت پیامبر صلی الله علیه وسلم رسید و مسلمان شد؛ عبدالله بن ابی سرح هم در نزد عثمان بن عفان رضی الله عنه پنهان شده بود، هنگامی که پیامبر صلی الله علیه وسلم مردم را برای بیعت فراخواند حضرت عثمان رضی الله عنه او را با خود آورد و در کنار پیامبر صلی الله علیه وسلم ایستادند. و گفت: ای رسول خدا! با عبدالله بیعت کن. سرانجام او با پیامبر صلی الله علیه وسلم بیعت کرد.^{۲۲}

^{۱۸} محمد بن عمر واقدی، المغازی (بیروت: موسسه الرساله، چاپ دوم، ۱۴۰۹ هـ.ق- ۱۹۸۹ م)، ۸۱۴/۲.

^{۱۹} جمال الدین عبدالملک بن هشام حمیری، السیره النبویه (بیروت: دارالاحیاء، ۱۹۸۵ م)، ۴۰۶/۲.

^{۲۰} احمد بن علی بن حجر ابو الفضل العسقلانی، فتح الباری شرح صحیح البخاری (بیروت: دارالمعرفه، ۱۳۷۹ هـ.ق)، ۹/۸.

^{۲۱} ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب النسایی، المجتبی من السنن (بیروت: مکتب المطبوعات الاسلامیه، ۱۴۰۶ هـ.ق/ ۱۹۸۶ م)، ۱۰۵/۷.

^{۲۲} عبدالرحمن بن ابی بکر، جلال الدین السیوطی، الخصائص الکبری (بیروت: دار الکتب العلمیه، بی تا)، ۴۱۴/۲.

استراتژی پیامبر صلی الله علیه وسلم در طول دوران رسالت، جذب و ترغیب به واسطه اخلاق حسنه بود؛ ایجاد تشکیلاتی بنام حلف الفضول (پیمان جوان مردان) به خاطر حمایت از محرومان قبل از رسالت، مظلومان و ستمدیدگان، درسی است، برای حمایت از مستضعفان و مظلومان.^{۳۳} اما متأسفانه علی الرغم دساتیر و اصول پر بار، استفاده از روش های ناجوان مردانه، غدر و نامردی، قرن ها است که مورد استفاده بسیاری از جنگجویان قرار گرفته و می گیرد.

۴. رعایت حقوق زنان و کودکان

زنان و کودکان همواره بیشترین قربانیان جنگ ها بوده اند. این امر باعث شد؛ تا عده ای با اندیشه حمایت از آنان به تدوین قوانین پردازند، سازمان ها و کنوانسیون های بین المللی نیز به دفاع از آنها راه اندازی کنند، چنان چه در بخش دوم کنوانسیون چهارم ژنو مواد ۱۴، ۱۷، ۲۳ و ۲۴ به کودکان توجه دارد،^{۳۴} با آن هم بسا اوقات این گروه و قوانین مربوط به آنها مورد بی توجهی قرار می گیرد و قدرت های سلطه جو هیچگونه تعهدی برای رعایت و اجرای این قوانین ندارند.

مطالعه سیره نبوی نشان می دهد پیامبر خدا صلی الله علیه وسلم به حقوق زنان و کودکان توجه ویژه می نمودند و همواره بر عدم تعرض به این گروه و رعایت حال و حقوق آنها تأکید داشتند، چنان که آن حضرت صلی الله علیه وسلم هنگام اعزام سپاهیان به نبرد در کنار توصیه های جنگی و نظامی، به مجاهدین سفارش می کرد که از کشتن زنان و کودکان پرهیز کنند.^{۳۵}

ایشان هرگاه تعرض به زنان و کودکان را می دیدند با آن برخورد می نمودند و افراد متخلف را بازخواست می کردند. چنانکه عبدالله بن بریده از پدرش روایت می کند که رسول الله صلی الله علیه وسلم در یکی از غزوه ها خالد بن ولید را به فرماندهی گروه پیشرو سپاه قرار داده بود، رسول الله صلی الله علیه وسلم جسد کشته شده زنی را دریافت و گفت: این را کی کشته است؟ اصحاب در جواب گفتند: خالد بن ولید، رسول الله صلی الله علیه وسلم برای مردی گفت: نزد خالد بن ولید برو و برایش بگو: زنان و کودکان و مزدور نباید کشته شوند.^{۳۶} همچنان محمد بن حسن الشیبانی رحمه الله نقل می کند؛ هرگاه پیامبر صلی الله علیه وسلم سپاهی را روانه کارزار می کرد، فرمانده را به تقوای الهی و رفتار شایسته با

^{۳۳} ابو جعفر احمد بن محمد طحاوی، شرح مشکل الآثار، تحقیق. شعيب الأرنؤوط (بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۴۱۵ هـ.ق/۱۴۹۴ م) ۲۱۹/۱۵.

^{۳۴} جمشید ممتاز - فریده شایگان، حقوق بین الملل بشردوستانه در برابر چالش های مخاصمات مسلحانه عصر حاضر (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۳ ه.ش) ۴۴-۲۷.

^{۳۵} واقدی، المغازی، ۲/۷۷۸.

^{۳۶} ابو محمد حارث بن محمد، معروف به ابن ابی اسامه، بغیة الباحث عن زوائد مسند الحارث (قاهره: دارالطلائع، بی تا)، ۲/۷۷۲.

همراهانش سفارش می فرمود و می گفت: {أغزوا باسم الله وقي سبيل الله قاتلوا من كفر بالله لا تغلوا ولا تغدروا ولا تمثلوا ولا تقتلوا وليد...}.^{۲۷} "با نام خدا در راه او بجنگید کسانی را بکشید به خداوند کفر ورزیده‌اند، زیاده‌روی نکنید، خیانت نورزید و کسی را مثله نکنید و کودکی را نکشید".

احمد بن حنبل رحمه الله در مسند خود از اسود پسر سریع روایت نموده که او می گوید: نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم رفتم و همراهش به غزوه اشتراک داشتم و در پشتم زخم برداشتم، مردمان چنان می جنگیدند که کودکان را نیز کشتند، موضوع به رسول الله صلی الله علیه وسلم اطلاع داده شد و آن حضرت واکنش نشان داده گفت: مردم را چه شده که در کشتن زیاده‌روی نموده‌اند، به حدی که کودکان را نیز کشته‌اند، مردی گفت: ای رسول خدا صلی الله علیه وسلم! آن‌ها که بچه‌های مشرکین‌اند، رسول الله صلی الله علیه وسلم در پاسخ گفت: بزرگان شما نیز بچه‌های مشرکین بودند، سپس به طور مکرر فرمود: متوجه باشید که کودکان را نکشید، و فرمودند: هر شخص بر فطرت پاک انسانی تولد می شود و این پدر و مادر او هستند که او را یهودی یا نصرانی می کنند.^{۲۸}

پیامبر صلی الله علیه وسلم علاوه برای جلوگیری از کشتن زنان و کودکان، اقدامات حمایتی خاصی نیز برای بهبود وضعیت و رهایی ایشان از اسارت انجام می دادند. یکی از جالب‌ترین سیاست‌های پیامبر صلی الله علیه وسلم و رفتار انسان دوستانه آن حضرت صلی الله علیه وسلم را می توان در برخورد با اسیران و تلاش برای آزادی زنان و کودکان اسیر مشاهده کرد.

اقدامات رسول خدا صلی الله علیه وسلم درباره زنانی که اسیر شده بودند، مطابق قوانین جنگ‌های آن زمان باید به‌عنوان کنیز در اختیار نیروهای پیروز قرار می گرفتند، نشان دهنده توجه ویژه آن حضرت صلی الله علیه وسلم به زنان است، آن‌هم در زمانی که هیچ قانونی در مورد منازعات مسلحانه و حقوق بشر وجود نداشت.

در غزوه بنی مطلق که در سال ششم هجری اتفاق افتاد، تعداد زیادی از زنان و کودکان این قبیله به اسارت مسلمانان درآمدند که یکی از آن‌ها جویریة، دختر حارث رئیس قبیله بود.^{۲۹} این اسیران مطابق سنت‌های آن زمان به‌عنوان غنیمت به نیروهای پیروز تعلق گرفتند که باید فدیة خود را می دادند؛ تا آزاد می شدند و یا تمام عمر را در بردگی به سر می بردند. رسول خدا صلی الله علیه وسلم با در نظر داشت بعضی ملحوظات نخواست افرادی از دشمنان (مشرکان) را که در جنگ‌ها اسیر شده بودند، از جمله زنان و کودکان را بلافاصله آزاد کنند؛ اما سیره آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جنگ‌ها و دیگر مراحل زندگی از تلاش فراوان ایشان برای فراهم کردن زمینه آزادی آنان حکایت دارد.

^{۲۷} محمد بن حسن، شیبانی، السیر الصغیر (بیروت: الدار المتحدة للنشر، چاپ اول، ۱۹۷۵ م)، ۱۰۰.

^{۲۸} أحمد بن حنبل، مسند، ۳۵۶/۲۴ (۱۵۵۸۹).

^{۲۹} عبدالملک ابن هشام، السیرة النبویة (بیروت: دارالاحیاء، ۱۹۸۵ م)، ۲۹۴/۲.

آن حضرت صلی الله علیه وسلم در این غزوه نیز هوشمندانه و با سیاست مناسب، زمینه آزادی اسیران را که بیشترشان زنان و کودکان بودند، فراهم کردند؛ طوری که پیامبر صلی الله علیه وسلم به جویریة که در یافتن راهی برای آزادی خود بود پیشنهاد ازدواج داد؛ تا در مقابل آن، پیامبر صلی الله علیه وسلم فدیه اش را به عنوان مهر او پردازد و جویریة بلافاصله این پیشنهاد را پذیرفت.^{۳۰} هدف و نیت رسول خدا صلی الله علیه وسلم از این اقدام و اهمیت آن زمانی روشن تر می شود که بدانیم تمام خانواده های اسیر بنی مطلق، پیش از رسیدن کاروان مسلمانان به مدینه آزاد شدند و به گفته واقدی، هیچ زنی از بنی مطلق در مدینه نماند؛ مگر آن که آزاد شد.^{۳۱} اعرابی که به قصد دست یابی به فدیه اسیران، گاه حاضر بودند به روی يك دیگر شمشیر بکشند، در پی این اقدام رسول خدا صلی الله علیه وسلم بدون هر گونه ناراحتی، اسیرانی را که با این ازدواج، خویشاوند پیامبر صلی الله علیه وسلم به شمار می رفتند، آزاد کردند.

یکی دیگر از اقدامات رسول الله صلی الله علیه وسلم برای آزادسازی زنان و کودکان اسیر، پس از نبرد حنین و شکست قبیله بنی هوازن دیده می شود. بنی هوازن از قبایل قدرت مند و دارای شاخه های متعدد و در جنگجویی شهره بودند. آن ها پس از فتح مکه بر آن شدند که به مسلمانان حمله کنند و با جمع آوری جنگجویان خود و تدارك سلاح آماده نبرد با مسلمانان شدند. بزرگان و فرماندهان آن ها به منظور تحريك و جلوگیری از فرار جنگجویان، اموال، زنان و کودکان هر عشیره را همراه سپاه حرکت دادند.^{۳۲} پیامبر صلی الله علیه وسلم بعد از آگاه شدن از موضوع به سوی آن ها حرکت نمود، بعد از جنگ سختی که بین ایشان صورت گرفت، تعداد زیادی از زنان و کودکان بنی هوازن بدست مسلمانان اسیر شدند.^{۳۳} برخی از مسلمانان که از این اقدام بنی هوازن خشمگین شده بودند و به قصد انتقام جویی، تصمیم به کشتن زنان و کودکان آنان گرفتند،^{۳۴} رسول الله صلی الله علیه وسلم برای رعایت حال اسیران اقداماتی را روی دست گرفت، طوری که پس از فرونشستن آتش جنگ، عده ای از این قبیله نزد رسول خدا صلی الله علیه وسلم آمده و خواهان آزادی اسیران قوم خود شدند. از آن جا که به اساس سنت های آن زمان، این اسیران غنیمت مسلمانان و حق آن ها بود و پیامبر صلی الله علیه وسلم نمی خواست حقی را به زور از مسلمانان بگیرند، اقدام ویژه انجام دادند که بر اساس آن، مسلمانان خود مبادرت به آزاد کردن زنان و کودکان اسیر بنی هوازن کردند.

^{۳۰} ابن هشام، السیره النبویة، ۲/۲۹۵.

^{۳۱} واقدی، المغازی، ۱/۴۱۲.

^{۳۲} ابن هشام، السیره النبویة، ۲/۲۹۸.

^{۳۳} واقدی، المغازی، ۳/۹۰۴ - ۹۰۷.

^{۳۴} ابن هشام، السیره النبویة، ۲/۱۰۰.

رسول خدا صلی الله علیه وسلم به افراد بنی‌هوازن که برای شفاعت قوم خود آمده بودند، فرمود: من حق خود و فرزندان عبدالمطلب را به شما بخشیدم، پس از نماز ظهر برخیزید و خواسته خود را بدین صورت بیان کنید و بگویید: ما دربارهٔ زنان و فرزندان مان، پیامبر صلی الله علیه وسلم را نزد مردم شفیع قرار می‌دهیم و مسلمانان را نزد پیامبر صلی الله علیه وسلم؛ آن‌ها نیز چنین کردند و رسول الله صلی الله علیه وسلم بخشودگی سهم خود و بنی عبدالمطلب را اعلام کرد. این پاسخ، سایر مسلمانان (اعم از مهاجران و انصار) را به پیروی از تصمیم پیامبر صلی الله علیه وسلم وادار کرد و ابتدا مهاجران و سپس انصار، حق خود را به رسول خدا صلی الله علیه وسلم بخشیدند. تنها چند نفر از نومسلمانان حاضر به بخشیدن سهم خود نشدند که پیامبر صلی الله علیه وسلم به آن‌ها پیشنهاد کرد در مقابل هر اسیر، شش شتر دریافت و اسیران را آزاد کنند. آن‌ها نیز پذیرفتند و بدین ترتیب تمام اسیران هوازن که بیشتر آن‌ها زنان بودند، آزاد شدند.^{۳۵}

روایات صریح از رسول الله صلی الله علیه وسلم نقل شده که ایشان در برابر کشته‌شدن زنان در غزوات اعتراض نمودند، چنان‌چه عبدالله بن عمر رضی الله عنهما می‌گوید: «أَنَّ امْرَأَةً وُجِدَتْ فِي بَعْضِ مَغَازِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مَقْتُولَةً؛ فَأَنْكَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَتْلَ النِّسَاءِ وَالصَّبِيَّانِ». ^{۳۶} در یکی از غزوه‌های پیغمبر صلی الله علیه وسلم دیده شد که زنی کشته شده است، پیغمبر صلی الله علیه وسلم به کشتن زن و اطفال اعتراض نمود. زمانی که کشتن آن‌ها در دارالحرب ممنوع باشد در سرزمین‌های اسلامی به طریق اولی این کار ممنوع است.

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم تنها به منع کشتن و اسارت زنان و کودکان اکتفاء نکرد، که با اهانت‌کنندگان به زنان و با کسانی که در پی بی‌احترامی آنان بودند نیز برخورد کرد. چنان‌که شخص مخثی به نام «ماتع» را که ضمن توصیف زیبایی بادیه دختر غیلان برای خالد بن ولید و یا عبدالله بن ابی‌امیه بن مغیره، به تحریک آنان می‌پرداخت و می‌گفت: «إِنْ فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الطَّائِفَ لَا تَقْلَتَنَّ مِنْكَ بَادِيَةُ بَنْتِ غَيْلَانَ بِنِ سَلْمَةَ، فَإِنَّهَا تَقْبَلُ بِأَرْبَعِ وَتَدْبُرُ بِثَمَانٍ». «اگر فردا رسول خدا صلی الله علیه وسلم طائف را فتح کرد از بادیه دختر غیلان غفلت نکن، وقتی که رو به انسان می‌دهد، گوشت اطراف شکمش به چهار قسم [هر طرف دو قسمت] تقسیم می‌شود، و هر وقت که رو می‌گرداند و به عقب بر می‌گردد، در هشت قسم نمایان می‌گردد. منظورش زیبایی و چاقی آن دختر بود، هنگامی که رسول الله صلی الله علیه وسلم این سخن او را شنید، او را توییح و سرزنش نموده

^{۳۵} ابن هشام، السیره النبویه، ۲/۲۹۱.

^{۳۶} ابو عبدالله محمد بن اسماعیل البخاری، محقق. مصطفی دیب البغا، صحیح البخاری (بیروت: دار ابن کثیر، ۱۴۰۷هـ.ق)، «کتاب الجهاد والسير»، ۱۴۷ (۳۰۱۴).

گفت: این خبیث را دیگر نمی بینم. بنا به روایتی، ابوبکر صدیق رضی الله عنه وی را به نقطه دور از مدینه محله‌ای به نام «فدک» که در آن جاکسی از مسلمانان نبود تبعید کرد.^{۳۷}

اهتمام به رعایت حال زنان و کودکان در جنگ‌ها و توجه به حقوق آن‌ها به اندازه‌ای در سیره نبوی و دیدگاه‌های فقهاء اهمیت دارد که در کتاب‌های حدیث و فقه برای آن باب مستقل تحت عنوان «نهی عن قتل النساء و الولدان» در نظر گرفته شده است.

۵. حمایت از افراد ناتوان و سال خورده

افراد ناتوان و سال خوردگان از گروه‌های مورد حمایت در جنگ‌ها هستند که در سیره نبوی به ایشان توجه شده و بر رعایت حال آنان و افراد نابینا، علیل و دیوانگان و حتی افرادی که مجبور به حضور در میدان جنگ شده‌اند، تأکید می‌گردد. پیامبر صلی الله علیه وسلم هنگام اعزام سپاهیان تأکید می‌کردند که از کشتن افراد سال خورده، پیر و ناتوان بپرهیزند.^{۳۸}

چنان‌که در سفارش پیامبر صلی الله علیه وسلم آمده است: *إِن تَطَلَّفُوا بِاسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَعَلَىٰ مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا تَقْتُلُوا شَيْخًا قَانِيًا وَلَا طِفْلًا وَلَا صَغِيرًا وَلَا امْرَأَةً وَلَا تَعْلُوا وَلَا تَضْمُوا غَنَائِمِكُمْ وَأَصْلِحُوا وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ*.^{۳۹} «بنام خدا و به یاری خدا و بر مبنای آیین رسول خدا حرکت کنید، هیچ پیرمرد، کودک و زنی را نکشید، کسی را به زنجیر نکشید، غنیمت‌هایتان را بگیرید، صلح برقرار نمائید، نیکی کنید که خداوند نیکوکاران را دوست می‌دارد».

۶. نهی از نسل‌کشی

یکی از مواردی که از دیرباز در جنگ‌ها انجام می‌گرفت، نسل‌کشی ملل مغلوب به دست نیروهای فاتح بود. در جهان امروز نیز، با این که قوانینی در منع نسل‌کشی وجود دارد، اغلب این قانون به وسیله فاتحان رعایت نمی‌شود. این امر، بیان‌گر ضعف قوانینی است که ضمانت اجرایی ندارند و هر نیرویی که بتواند از رعایت آن طفره می‌رود؛ اما در سیره نبوی روی این نکته به‌طور جدی تأکید شده است.^{۴۰} رسول خدا صلی الله علیه وسلم علاوه بر تأکید فراوانی که درباره جلوگیری از کشتن کودکان داشتند و با عبارت‌های مختلف حمایت خود را از آن‌ها در تمام سنین، از نوزادی تا نوجوانی اعلام کردند که این خود نشانه اهمیت آن حضرت صلی الله علیه وسلم برای جلوگیری از نسل‌کشی

^{۳۷} عزالدین ابوالحسن علی بن ابی‌الکرم، ابن اثیر، *اسد الغابه فی معرفه الصحابه* (بیروت: دارالفکر، ۱۹۸۹ م)، ۲۲۹/۴.

^{۳۸} ابن هشام، *السیره النبویه*، ۲۵۸/۲.

^{۳۹} ابو داود سلیمان بن الأشعث السجستانی، *سنن ابی داود* (بیروت: دارالکتب العربی، بی تا)، "جهاد"، ۹۰ (۲۶۱۴).

^{۴۰} ابوداود السجستانی، *سنن ابی داود*، "جهاد"، ۹۰ (۲۶۱۴).

است، در مواردی نیز با صراحت از نسل‌کشی نهی کرده و با عبارت {ولا تقتلوا ذریه}.^{۴۱} بر آن تأکید نمودند.

چنان‌که در یکی از جنگ‌ها، سپاهیان مسلمان پس از پیروزی به دلیل شدت فشاری که از ناحیه مشرکان بر آنان وارد شده بود در صدد کشتن بچه‌ها بودند. این خبر به رسول خدا صلی الله علیه وسلم رسید و ایشان ضمن اظهار ناراحتی و جلوگیری از این عمل فرمودند: چه چیزی به شما اجازه داده که به کشتن ذریه آن‌ها اقدام کنید. یکی از اصحاب در پاسخ گفت: یا رسول الله آن‌ها فرزندان مشرکان هستند. پیامبر صلی الله علیه وسلم ضمن یادآوری سابقه اصحاب خود در شرك و این که آنان هم فرزندان مشرکان بودند فرمودند: {لا تقتل الذریه}.^{۴۲}

۷. رعایت حقوق اسیران جنگی

اسلام، مسلمانان را به تغذیه اسیران مأمور ساخته و طعام دادن اسیر را از صفات مسلمانان نیکوکار خوانده است، چنان‌چه الله جل جلاله فرموده است: ﴿وَيَطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا. إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا﴾.^{۴۳} [و غذای خود را با اینکه به آن علاقه [و نیاز] دارند، به «مسکین» و «یتیم» و «اسیر» می‌دهند و می‌گویند: ما شما را به خاطر خدا طعام می‌دهیم و هیچ پاداش و سپاسی از شما نمی‌خواهیم]. این نباید از غرایب به شمار آید که صحابه پیامبر صلی الله علیه وسلم اسیران‌شان را از بهترین طعامی که خود صرف می‌کردند می‌خورانیدند، چنان‌چه طبرانی از ابو‌عزیر پسر عمیر، برادر مصعب پسر عمیر، روایت می‌کند که او گفت: جزء اسیرشدگان در جنگ بدر بودم که پیامبر صلی الله علیه وسلم گفت: {اسْتَوْصُوا بِالْأَسَارَى خَيْرًا} سفارش کنید نسبت به اسیران به خوبی رفتار شود. ابو‌عزیر می‌گوید: من همراه گروهی از انصار بودم، هنگامی که غذای صبح و یا شام را می‌آوردند، ایشان خرما می‌خوردند و نان را به من اختصاص می‌دادند، چون می‌خواستند در حق ما سفارش پیامبر صلی الله علیه وسلم را اجراء کنند.^{۴۴}

۸. رفتار جوانمردانه با اسیران

برخورد جوان‌مردانه پیامبر صلی الله علیه وسلم با اسیران جنگی نیز نشان دهنده رعایت حقوق بشردوستانه و ارائه راهکار برای مجاهدین در برخوردشان با اسیران جنگی است. چنان‌که پیامبر صلی الله علیه وسلم، در زمینه اکرام و احسان به اسیران، تأکید فراوانی دارد؛ حتی آزادی اسیران را یکی از برجسته‌ترین

^{۴۱} طحاوی، شرح معانی الآثار، ۲۲۲/۳.

^{۴۲} سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی، المعجم الکبیر، تحقیق: حمدی بن عبد المجید السلفی (قاهره: مکتبه ابن

تیمیه، ۱۴۱۵ هـ.ق)، ۲۸۴/۱.

^{۴۳} الانسان ۸/۷۶-۹.

^{۴۴} الطبرانی، المعجم الکبیر، ۳۹۳/۲۲.

صفات يك مسلمان معرفی می‌کند.^{۴۵} در جنگ‌ها، مکرر می‌فرمود: با اسیران رفتار نیکو داشته باشید.^{۴۶} براساس همین سفارشات پیامبر، مسلمین اذیت، آزار و توهینی نسبت به اسراء روا نمی‌داشتند؛ اگرچه مستحق اعدام و قصاص بودند. پیامبر صلی الله علیه وسلم افراد و اصحابش را مکلف می‌ساخت؛ تا کرامت انسانی اسیران را محترم شمارند و به آنان ظلم نکنند.

رسول خدا صلی الله علیه وسلم حضرت بلال رضی الله عنه را از عبور دادن اسیران از میان اجساد کشته‌ها که موجب آزار و اذیت و تأثر خاطر آن‌ها می‌شد، نهی کرد.^{۴۷} چنان‌چه ابن اسحاق روایت می‌کند که در جنگ خیبر، پس از فتح قلعه «قموص»، «صفیه» دختر «حیی بن اخطب» از سران یهود که توطئه‌های بسیاری علیه مسلمانان کرده بود، از جمله زمینه‌سازی نبرد خندق را به همراه زنی دیگر از میان کشتگان یهود عبور داده، نزد پیامبر صلی الله علیه وسلم آوردند. آن‌ها از دیدن اجساد کشته شدگان خود، به شدت متأثر شده بودند. زن همراه صفیه، صورت خود را زخمی و بر سر خود خاک ریخته بود. پیامبر صلی الله علیه وسلم از این حال بسیار ناراحت شده و به بلال خطاب کرد: عاطفه‌ها کجا رفته است! آیا زنان را از بین اجساد مردان‌شان عبور می‌دهی؟^{۴۸}

۹. محل نگهداری اسیران

پیامبر صلی الله علیه وسلم در مدینه، جایگاه خاصی برای استقرار طولانی مدت رزمندگان اسلام در نظر نگرفته بود و محل مشخصی نیز برای نگهداری اسیران نداشت. به همین دلیل، اسیران را بین مسلمین تقسیم می‌کرد تا آن‌ها را در خانه خود نگهداری کنند. پیامبر صلی الله علیه وسلم تأکید می‌فرمود: {اَسْتَوْصُوا بِالْأَسَارِ خَيْرًا}.^{۴۹} همدیگر تان را در مورد برخورد با اسیران توصیه خیر کنید. تا آن‌ها خوب نگهداری شود و در موقع غذا خوردن بر مسلمین مقدم داشته شوند.

باوجود آن‌که اسیران دوره پیامبر صلی الله علیه وسلم همه مشرک و از دشمنان سرسخت اسلام و پیامبر صلی الله علیه وسلم بودند؛ بازهم خداوند جل جلاله کسانی را که با اسیر رفتار نیکو می‌کند، مورد تقدیر و ستایش قرار می‌دهد.^{۵۰} این بیان‌گر آن است که دین مقدس اسلام حقوق انسان را قطع نظر از عقیده

^{۴۵} بخاری، «المرضى»، ۴ (۵۶۴۹).

^{۴۶} الطبرانی، المعجم الكبير، ۳۹۳/۲۲.

^{۴۷} ابن جریر، جامع البیان عن تاویل آی القرآن، ۳/۹۷۸.

^{۴۸} محمد بن اسحاق بن یسار المطلبی، سیرة ابن اسحاق، تحقیق. سهیل زکار (بیروت: دارالفکر، ۱۳۹۸هـ.ق.)، ۱/۲۶۴.

^{۴۹} الطبرانی، المعجم الكبير، ۳۹۳/۲۲.

^{۵۰} الإنسان ۸/۷۶؛ بخاری «المرضى»، ۴ (۵۶۴۹).

و آیینش، مراعات می‌نماید؛ چنانچه داستان ابو‌عزیر بن عمیر، برادر مصعب بن عمیر که نقل آن در صفحات گذشته صورت گرفت، یکی از اسیران جنگ بدر بود،^{۵۱} گواه این مدعا است.

۱۰. پایان اسارت

رفتار رسول الله صلی الله علیه وسلم با اسیران جنگی را باید در راستای اهداف عالیة اسلام در هدایت جامعه بشری تحلیل کرد. از این رو، بسیاری از سران قریش، پس از فتح مکه، توسط پیامبر صلی الله علیه وسلم آزاد شدند، آن‌ها کسانی بودند که بیشترین آزار را بر پیامبر صلی الله علیه وسلم و یارانش روا داشتند و در جریان سیزده سال حضور در مکه، هر دسیسه‌ای که توانستند، انجام دادند و در نهایت نیز برنامه ترور رسول خدا صلی الله علیه وسلم را ترتیب دادند؛ اما پیامبر صلی الله علیه وسلم آن‌ها را آزاد کرد و فرمود: {ادْهَبُوا، فَأَنْتُمْ الطُّلُقَاءُ}.^{۵۲} بروید، شما از آزادشدگان هستید.

۱۱. منع بکارگیری سلاح‌های مخرب جمعی

امروزه یکی از مشکلات جامعه بشری در زمان وقوع جنگ‌ها، بکارگیری سلاح‌هایی است که با قدرت تخریبی بسیار زیاد، عده فراوانی را بکام مرگ فرو می‌برند و تفاوتی میان افراد نظامی و غیر نظامی نگذاشته و به همه کسانی که در معرض آن‌ها قرار می‌گیرند، آسیب می‌رسانند و آثار زیست محیطی آن‌ها تا سالها باقی می‌ماند؛ این امر سبب توجه تدوین کنندگان قانون مربوط به جنگ‌ها و گنجاندن موادی در قوانین برای جلوگیری از گسترش استفاده از این سلاح‌ها گردیده است. چنانچه اولین بار در مقدمه کنوانسیون دوم لاهه (۱۸۹۹ م)، سپس در کنوانسیون چهارم لاهه (۱۹۰۷ م)، ضمن احترام به قواعد و عرف‌های جنگ زمینی درج شد، بعدها این شرط مجدداً به اشکال مختلف؛ اما مشابه به صورت معاهدات تنظیم کننده قواعد حاکم بر مخاصمات مسلحانه، از جمله در چهار کنوانسیون ژنو (۱۹۹۴ م)، به ترتیب مواد ۶۲، ۶۳، ۱۴۲ و ۱۵۸ در دو پروتوکل الحاقی (۱۹۷۷ م)، به ترتیب ماده ۱ و ۲ و مقدمه ظاهر شد. اصول یاد شده نشان می‌دهد که دولت‌ها در انتخاب سلاح‌های که بکار می‌برند، آزادی نامحدود ندارند. ماده ۳۵ پروتوکل اول الحاقی به صراحت اعلام می‌کند که «حق طرف‌های مخاصمه برای انتخاب روش‌ها و وسایل جنگی نامحدود نیست».^{۵۳} چون در عصر نبوی چنین سلاح‌هایی وجود نداشت؛ اما با روش‌های مشابهی مانند پراکندن سم، می‌شد به غیر نظامیان نیز خسارت وارد کرد. آن حضرت صلی الله علیه وسلم نه تنها از چنین

^{۵۱} ابن جریر، جامع البیان عن تاویل آی القرآن، ۶/۱۲.

^{۵۲} ابوالحسن علی بن ابی‌الکریم محمد بن محمد بن عبد‌الکریم، عز‌الدین ابن‌الأثیر، الکامل فی‌التاریخ، تحقیق. عمر عبدالسلام تدمری (بیروت: دار‌الکتاب العربی، ۱۴۱۷ هـ.ق) ۱۲۵/۲.

^{۵۳} ممتاز - شایگان، حقوق بین‌الملل بشردوستانه، ۱۰۲.

روش‌هایی استفاده نکرد؛ بلکه نیروهای خود را از انجام چنین کارها بر حذر می‌داشتند، چنان‌چه سمره بن جند روایت کرده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم از انداختن زهر در چاه‌های آب مشرکان منع نمود.^{۵۴} همچنان از بکارگیری شیوه‌هایی که آثار مخربی بر محیط زیست و ساکنان نواحی جنگ‌زده برجا می‌گذاشت جلوگیری می‌کردند. یکی از روش‌های جنگی آن زمان این بود که طرف‌های درگیر جنگ برای مقابله و جلوگیری از پیشروی دشمن، زمین‌های پشت سر خود را اعم از مزارع و باغ‌ها می‌سوزاندند و چشمه‌های آب را تخریب می‌کردند، پیامبر صلی الله علیه وسلم از این روش جلوگیری می‌کردند. چنان‌که ابوبکر صدیق رضی الله عنه هنگام اعزام لشکریان خود به آن‌ها فرمودند: «از قطع و سوزاندن درختان خرما و دیگر درختان میوه‌دار و نیز از سوزاندن مزارع پرهیزید».^{۵۵}

^{۵۴} ابوالقاسم سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی، *مسند الشامیین*، محقق: حمدی بن عبدالمجید السلفی (بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۴۰۵ هـ.ق/ ۱۹۸۴ م)، ۳۳۶/۴، (۳۴۸۴).
^{۵۵} بیهقی، *السنن الکبری*، ۲۹۹/۱۸.

نتیجه‌گیری

در این مقاله که به تحلیل حقوق بشردوستانه در سیره پیامبر صلی الله علیه وسلم پرداخته شد، واضح گردید که آن حضرت صلی الله علیه وسلم منحیث شارع، برای جنگ و جهاد قانون و دستورالعمل وضع نموده و جنگ را نظام‌مند ساخت، نگاه عمیق به سیره جهادی آن حضرت صلی الله علیه وسلم ما را به این نتیجه می‌رساند که در جنگ‌های عصر نبوت به صورت قانون‌مند و مدیریت شده، بین کافر محارب و غیر محارب فرق است، که صرف افراد محارب دشمن مباح‌الدم می‌باشند؛ اما افراد ناتوان، زنان، کودکان، اسیران جنگی و زخمیان دشمن از مصونیت جانی برخوردارند. از بررسی هدایات و ارشادات پیامبر صلی الله علیه وسلم واضح گردید که ملاحظت و ترحم به مقام انسانی اسیران، کوشش برای آزاد نمودن آن‌ها از قید اسارت، رفتار کریمانه، جوانمردانه با زنان و اطفال اسیران دشمن، از اخلاق حسنه و وجایب یک مجاهد است. به طور کلی مطالعه سیرت جنگی پیامبر صلی الله علیه وسلم به ما می‌آموزد که رسول خدا صلی الله علیه وسلم قبل از آغاز جنگ و پس از پیروزی بر دشمن، به حقوق بشردوستانه توجه می‌کرد، طوری که در جریان نبرد نیز مراقبت می‌نمود تا مجاهدان از حدگذری نکنند، پس از شکست دشمن نیز به بهترین شیوه از آنان حمایت می‌کرد و در شرایطی که زنان و کودکان مشرکان شکست خورده، غنیمت مسلمانان به شمار می‌رفتند به روش مناسبی زمینه آزادی آنان را فراهم می‌نمود. هم‌چنین رسول خدا صلی الله علیه وسلم از قتل عام، نسل‌کشی و استعمال سلاح‌های مخرب جمعی جلوگیری می‌کردند؛ بنابراین، باید گفت که بررسی سیره نظامی پیامبر صلی الله علیه وسلم بیان‌گر این واقعیت است. مسائلی که امروزه به‌عنوان حقوق بشردوستانه مورد توجه جامعه انسانی قرار گرفته است، قرن‌ها پیش از جانب رسول الله صلی الله علیه وسلم رعایت گردیده و توسط فقهاء قواعد و دستوراتی به آن وضع شده است.

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. ابن ابی اسامة، ابومحمد الحارث بن محمد. بغية الباحث عن زوائد مسند الحارث. قاهره: دارالطلائع، بی تا.
۲. ابن اثیر، عزالدین ابوالحسن علی بن ابی الکریم. اسد الغابه فی معرفة الصحابة. بیروت: دارالفکر، ۱۹۸۹ م.
۳. ابن الأثیر، ابوالحسن عزالدین، علی بن أبی الکریم. الکامل فی التاریخ. تحقیق. عمر عبدالسلام تدمری. بیروت: دارالکتب العربی، ۱۴۱۷ هـ.ق.
۴. ابن هشام، عبدالملک. السیرة النبویة. بیروت: دارالاحیاء، ۱۹۸۵ م.
۵. بخاری، ابو عبدالله محمد بن إسماعیل. محقق. مصطفی ديب البغا. صحیح البخاری. بیروت: دار ابن کثیر، ۱۴۰۷ هـ.ق.
۶. بیگدلی، محمد رضا ضیایی. حقوق بین الملل مخاصمات مسلحانه. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۰ هـ.ش.
۷. بیهقی، ابوبکر احمد بن الحسین. السنن الکبری. یمامه: مرکز هجر للبحوث والدراسات العربیة والاسلامیة، چاپ اول، ۲۰۱۱ م.
۸. بیهقی، ابوبکر احمد بن الحسین. دلائل النبوة ومعرفة أحوال صاحب الشریعة. بیروت: دارالکتب العلمیة، چاپ اول، ۱۹۸۵ م.
۹. حمیری، جمال الدین عبدالملک بن هشام. السیرة النبویة. بیروت: دارالاحیاء، ۱۹۸۵ م.
۱۰. دبیرخانه کمیته حقوق بشر دوستانه. رعایت حقوق بشر دوستانه. تهران: نشر بین المللی سرسم، ۱۳۸۳ هـ.ق.
۱۱. زحیلی، وهبه. روابط بین الملل در اسلام. مترجم. محمد میرویس غیائی. کابل: انتشارات مستقبل، ۲۰۰۵ م.
۱۲. سجستانی، ابوداود سلیمان بن الأشعث. سنن ابی داود. بیروت: دارالکتب العربی، بی تا.
۱۳. سیوطی، جلال الدین عبدالرحمن بن أبی بکر. الخصائص الکبری. بیروت: دار الکتب العلمیة، بی تا.
۱۴. شیبانی، ابو عبدالله احمد بن محمد بن حنبل. مسند احمد. محقق. شعيب الأرنؤوط و دیگران. بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۴۲۱ هـ.ق.
۱۵. شیبانی، محمد بن حسن. السیر الصغیر. بیروت: الدار المتحدة للنشر. ۱۹۷۵ م.
۱۶. طبرانی، ابوالقاسم سلیمان بن أحمد بن أيوب. المعجم الکبیر. محقق: حمدی بن عبدالمجید السلفی. قاهره: مکتبة ابن تیمیة، ۱۴۱۵ هـ.ق.

۱۷. طبرانی ابوالقاسم سلیمان بن أحمد بن ایوب، مسند الشامیین، محقق: حمدي بن عبدالمجید السلفی. بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۴۰۵هـ.ق/ ۱۹۸۴ م.
۱۸. طبری، محمد بن جریر. جامع البیان عن تاویل آی القرآن. بیروت: موسسه التاريخ العربی، ۱۴۲۱هـ.ق.
۱۹. طحاوی، ابوجعفر احمد بن محمد. شرح مشکل الاثار، تحقیق. شعيب الأرئوطو بیروت: مؤسسة الرسالة. ۱۴۱۵ هـ.ق/ ۱۴۹۴ م.
۲۰. طحاوی، ابوجعفر احمد بن محمد. شرح معانی الاثار. مدینه منوره: عالم الکتب. ۱۴۱۴ هـ.ق.
۲۱. عسقلانی، ابوالفضل احمد بن علی بن حجر. فتح الباری شرح صحیح البخاری. بیروت: دارالمعرفه، ۱۳۷۹هـ.ق.
۲۲. قربان نیا، ناصر. اسلام و حقوق بین الملل بشردوستانه. مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۹۱ هـ.ق.
۲۳. کنعہانی، محمد طاهر «و دیگران». حقوق بین الملل بشردوستانه ناظر بر حمایت از افراد در درگیری های مسلحانه. تهران: کمیته ملی حقوق بشر دوستانه، چاپ دوم، ۱۳۸۵ هـ.ق.
۲۴. مطلبی، محمد بن إسحاق بن یسار. سیره ابن إسحاق. تحقیق. سهیل زکار. بیروت: دارالفکر، ۱۳۹۸ هـ.ق.
۲۵. ممتاز، جمشید - فریده، شایگان. حقوق بین الملل بشردوستانه در برابر چالش های مخاصمات مسلحانه عصر حاضر تهران: موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۳ هـ.ش.
۲۶. نسائی، ابوعبدالرحمن احمد بن شعيب. محقق. عبدالفتاح ابو غده. المجتبی من السنن (سنن نسائی). بیروت: مکتب المطبوعات الاسلامیة. ۱۴۰۶ هـ.ق/ ۱۹۸۶ م.
۲۷. واقدی، محمد بن عمر. المغازی. بیروت: موسسه الرسالة. چاپ دوم، ۱۴۰۹ هـ.ق/ ۱۹۸۹ م.